

Dilbiliminin Esasları

Prof.Dr. Banu Diri

Bu Sunu Bilgi Amaçlıdır

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki): *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database*, *overtake*...

EKLER

Çekim Ekleri

A. İsim Çekim Ekleri

1. Çoğul Ekler
2. Hâl Ekleri
3. İyelik Ekleri
4. İlgî Eki
5. Ek Eylem Ekleri

B. Fiil Çekim Ekleri

1. Zaman Ekleri
2. Dilek Ekleri
3. Şahıs Ekleri

Yapım Ekleri

1. İsimden İsim Yapan Ekler
2. İsimden Fiil Yapan Ekler
3. Fiilden İsim Yapan Ekler
4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive → driven , egg → eggs*

Derivation (yapım eki): *drive → driver , wide → widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

Çoğul eki: İsimlerin sayı bakımından çokluğunu bildirirler.
kitaplar, çocuklar ,öğrenciler.

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive → driven , egg → eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive → driver , wide → widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

Hal Ekleri:- i,-e,-den,-de ekleridir.

Kalemi ver (belirtme hali) Duvara bak (Yönelme hali)

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki): *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database*, *overtake*...

İyelik ekleri: Eklendiği isimlerin kime ait olduğunu ifade eder.

Kitabım, kitabın, kitabı, kitabımız, kitabınız, kitapları

iyelik eklerini, ismin başına benim, onun, bizim, sizin, onların zamirlerini getirerek bulabiliriz.

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

İlgi ekleri (Tamlama Ekleri): "ın, in, un, ün" biçimindedir.

Belirtili isim tamlaması kurar. kapı-n-ın kol-u , müdür-ün oda-sı

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

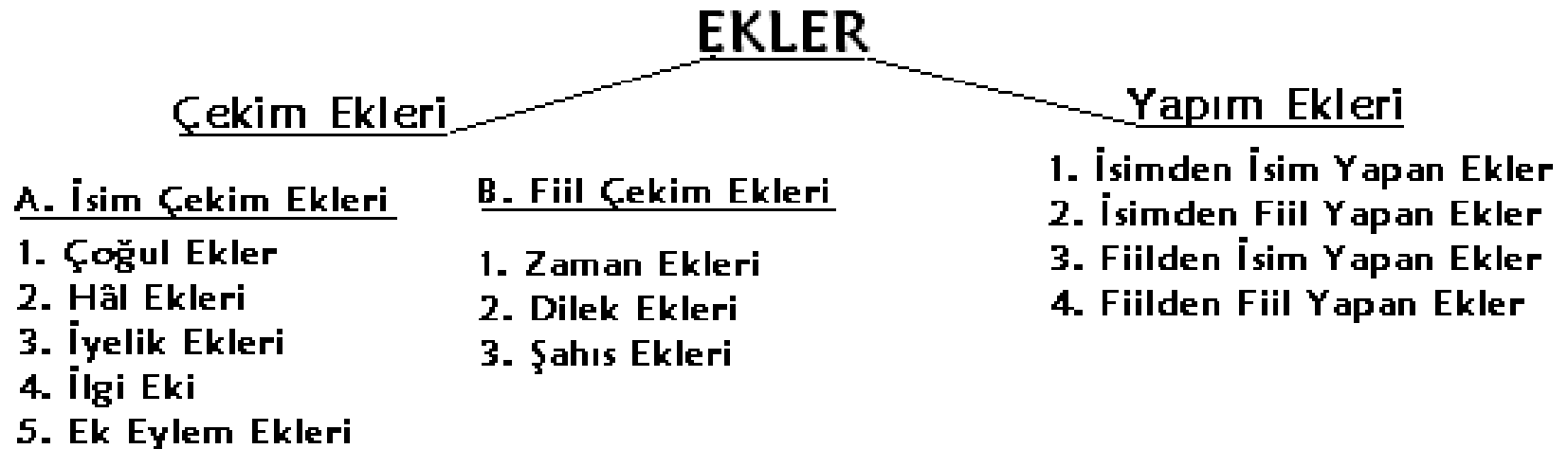
Ek eylem Ekleri: İsim soylu sözcükleri yüklem yapma göreviyle kullanılan eklerdir. *iyi-y-im, iyi-sin, iyi-dir, iyi-y-iz, iyi-siniz, iyi-dirler*

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

Zaman ekleri (Bildirme Kipleri): Fiillerde hareketin yapıldığı zamanı bildirir.
gel-miş, oku-du, gid-i-yor, yat-acak

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

Dilek kipleri: Fiillerde dilek, şart, istek, gereklilik... gibi anlamları karşılayabilmek için getirilen kip ekleridir.

Gider-se-m gelmem (Dilek-şart kipi), artık git-meli-y-im (Gereklilik kipi)

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive → driven , egg → eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive → driver , wide → widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

EKLER

Çekim Ekleri

A. İsim Çekim Ekleri

1. Çoğul Ekler
2. Hâl Ekleri
3. İyelik Ekleri
4. İlgî Eki
5. Ek Eylem Ekleri

B. Fiil Çekim Ekleri

1. Zaman Ekleri
2. Dilek Ekleri
3. Şahıs Ekleri

Yapım Ekleri

1. İsimden İsim Yapan Ekler
2. İsimden Fiil Yapan Ekler
3. Fiilden İsim Yapan Ekler
4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Şahıs Ekleri: Fiildeki eylemi gerçekleştiren şahsı belirtmek için getirilen eklerdir. Fiillerde kip eklerinden sonra gelirler.

Geliyor-um, çalışmalı-sın, üzülür-üz koşacak-sınız yürüdü-ler

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin son ek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive → driven , egg → eggs*

Derivation (yapım eki): *drive → driver , wide → widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database, overtake...*

EKLER

Çekim Ekleri

A. İsim Çekim Ekleri

1. Çoğul Ekler
2. Hâl Ekleri
3. İyelik Ekleri
4. İlgî Eki
5. Ek Eylem Ekleri

B. Fiil Çekim Ekleri

1. Zaman Ekleri
2. Dilek Ekleri
3. Şahıs Ekleri

Yapım Ekleri

1. İsimden İsim Yapan Ekler
2. İsimden Fiil Yapan Ekler
3. Fiilden İsim Yapan Ekler
4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

İsimden İsim Yapım Ekleri: İsim kök veya gövdelerine eklenerek, yeni bir isim gövdesi oluşturan eklerdir. **Lık:** kömür-lük, **lı:** Şehir-li **sız:** su-suz, **cü:** göz-cü, **ce:** Türk-çe, **daş:** Çağ-daş, **üncü:** üç-üncü, **msı:** acı-msı, **cil:** et-cil, **şın, sal, ıt, ağız:** kız-cağız, **cık:** az-ı-cık, **tı:** cıvıl-tı

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki) : *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database*, *overtake...*

İsimden Fiil Yapan Ekler: İsim köklerine veya gövdelerine gelerek onlardan fiil türetir.
la: su-la, **al:** çok-al, **l:** doğru-l, **a:** kan-a, **ar:** yaş-ar, **da, at, ık:** geç-ik, **ımsa:** az-ımsa, **kır:** fiş-kır, **lan, laş, sa:** su-sa

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin sonek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki): *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database*, *overtake*...

Fiilden İsim Yapan Ekler: Fiil kök veya gövdelerine gelerek isim yapan eklere denir.
ca: düşün-ce, **ocak-ecek:** giyecek, **ak, ga, gan:** çalış-kan, **gı, gıç:** bil-giç, **gın:** yor-gun,
ı,-i, ıcı-ici, ık-ik, ım-im: say-ım, **ın-in, nç, ır-er, ış, it:** geç-it, **mak:** gelmek, **tı:** belir-ti,

Türkçe'nin sözcük yapısı, köklere yapım (derivation) ve çekim (inflection) eklerinin son ek (suffix) olarak eklenmesi ile gerçekleştirilir.

Inflection (çekim eki): *drive* → *driven* , *egg* → *eggs*

Derivation (yapım eki): *drive* → *driver* , *wide* → *widely*

Compounding (birleştirilmiş kelime): *database*, *overtake*...

Fiilden Fiil Yapan Ekler: Fiil soylu kelimelerden yeniden fiil yapan eklere denir.
dır: gül-dür, **ala:** kov-ala, **er:** gider, **imsa:** gül-ümse, **ın:** gez-in, **r:** kaç-ır, **ş:** gör-üş,
t: uza-t

Çekim son eklerinin çok olması, yapım son eklerinin üretken olması ve soneklerin sözdizime (syntax) doğrudan etkisi, bilgisayar yardımıyla biçimbilimin çözümlenmesinde sorunlar ortaya çıkarabilir.

Kitapları

Çözümleme

- 1) Kök+çoğul eki+3.tekil-iyelik
- 2) Kök+3.çoğul-iyelik
- 3) Kök+çoğul+durum

kullanımı

bunlar Ahmet'in kitapları
kardeşimin kitaplarını kaplamalıyım
Ahmet kitapları okudu

- Bu çeşit belirsizlikler (ambiguity) cümle seviyesinde inceleme ile çözümlenir.
- “Ahmet'in kitabı eskidi” cümlesindeki kitabı kelimesi, öznedeki iyelik ekinden dolayı *kök+3.tekil iyelik* olarak çözümlenir.
- Belirsizlikler her zaman çözümlenemez. “kitapları eskimiş” cümlesi *onun kitapları eskimiş* veya *onların kitapları eskimiş* olarak anlaşılabilir.

-
- Morfolojik (biçimbilim) çözümlemesindeki belirsizlikler, kelimenin türünü belirlemede de problem olarak karşımıza çıkabilir.

Gider

Çözümleme	kullanımı
-----------	-----------

İsim	bu gider tablosu çok detaylı hazırlanmış
Fiil+zaman	Ayşe her gün okula gider

- Biçimbilimden başka, Türkçe’de bulunan sözlüksel (lexical) belirsizliklerde çözülmesi gereken problemler arasındadır. “**Burada içilebilecek su bulabileceğimi sanmakla yanılmışım**”cümlesinde burada *zarfı(belirteci)*, içmek, bulmak ve sanmak fiillerini belirleyebilir. Olası çözüm *bulmak* fiilini belirlemesidir.

Kök sözcük (*root word*) Herhangi bir süreçten geçmeyen sözcüklerdir.

Kök Bir sözcüğün parçalanamaz, anlamlı en küçük biçimidir.

(*root*)

kayak

kaya + k

kay + ak

ka + y

Gövde/Başsözcük Bir sözcüğün tümceler kurulurken yüklendikleri parçalardan geriye kalan bölümüdür.
(*lemma*)

Köken

(*racine*)

Dilin ancak eski dönemlerine gidildiğinde parçalanabilir olduğu anlaşılan, ama bugün için artık anlamlı daha küçük parçalara ayrılamayacak olan sözcüklerdir.

çalış eylemi,

ne *çal-* diye bir eylem,

ne de *-ış* işteşlik ekiyle bağlantılıdır.

Balçıktan evler yapmak için gerekli işi anlatan ve ‘üzerine sürmek’ anlamına gelen *çal-* eyleminin, işteşlik eki alarak bugüne ulaşan ve ‘anlam genişlemesi’ ne uğramış biçimidir.

Sözcükbirim

Sözcükbirim (*lexem*), biçimbirimde sözcük yerine kullanılan, sesbilimsel gerçekleşmesi sözcüğün olası her biçimlenişi ile sağlanan ve bu biçimlerin tümünü birden temsil eden soyut bir isimdir.

sözcükbirim → EV
ev ← *sözcükbiçim*
evi ← *sözcükbiçim*
evde ← *sözcükbiçim*
evim ← *sözcükbiçim*
evimiz ← *sözcükbiçim*
evleri ← *sözcükbiçim*

Türkçe de sözcükbirimi temsil eden sözcükbiçimler her zaman tahmin edilebilir.

Ya İngilizce de ?

sözcükbirim → GO
go ← *sözcükbiçim*
going ← *sözcükbiçim*
goes ← *sözcükbiçim*
gone ← *sözcükbiçim*
went ← *sözcükbiçim*

Başkalaşmış biçim (suppletive form)

sözcükbirim₁

EV

sözcükbiçimler

ev

evi

evde

evim

evimiz

>

sözcükbirim₂

EVCİL

sözcükbiçimler

evcil

evcilin

evcilsin

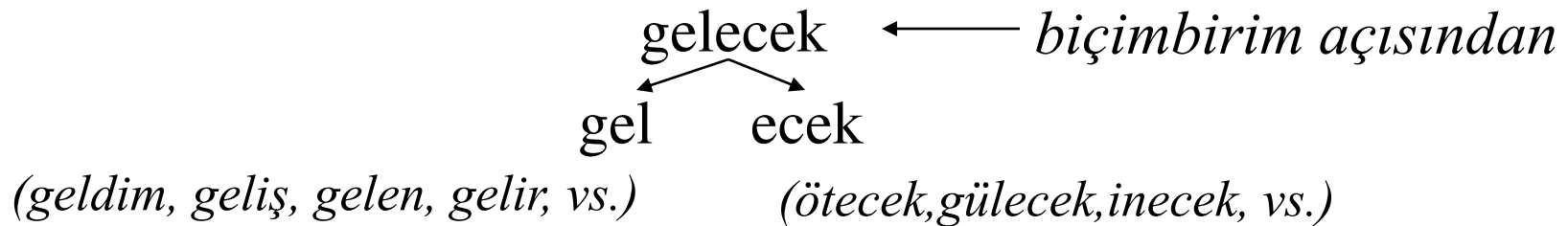
evciller

evcilden

Biçimbirim (morpheme)

Anlamlı En Küçük Birim

Sözcükten daha küçük parçalara ulaşmayı sağlayan ama aynı zamanda sözcükbirimi de kapsayan bir terimdir

daha küçük parçalara ayrılamaz

Anlamsal bağlantı kurarak dağılımlara bakma yoluyla biçimbirim nasıl saptanır ?

Doğu Afrika dili Suvahili ile uğraşalım

nilipata	aldım
ulipata	aldın
valipata	aldılar
nilikipata	onu aldım
nitakipata	onu alacağım
ulikipata	onu aldın
nitakupata	seni alacağım

pata *almak*
u *2.tekil şahıs (sen)*
ni *1.tekil şahıs (ben)*
va *3. çoğul şahıs (onlar)*
ki *onu*
ku *seni*
ta *gelecek zaman eki*
li *geçmiş zaman eki*

Sözcükbirimlerin sözcükbiçimler olarak farklı farklı görünmesi gibi, biçimbirimler de çeşitli koşullanmalara bağlı olarak farklılaşabilirler.

bul*acak*

bile*cek*

ev*ci*

av*cı*

ön*cü*

un*cu*

çiçek*çi*

ah*çı*

ot*çu*

süt*çü*

ev*de*

araba*da*

ayak*ta*

-c1, -ci, -cu, -cü, -ç1, -çi, -çu, -çü

-lık, -lik, -luk, -lük

-da, -de, -ta, -te

bazen biçimbirim değişmeden de kalabilir

gelir-*ken*

alır-*ken*

oturur-*ken*

İngilizce'de durum nedir ?

in-tangible

un-tie

im-mature

un-modified

il-legal

un-like

ir-replaceable

un-reliability

Biçimbirimlerin çeşitli sesbilimsel etmenlere bağlı olarak ortaya çıkan her bir farklı biçimlenmesine **biçimcik** (*morph*) denir. Biçimcik, biçimbirimin sesbilgisel içerik kazanarak gerçekleşmiş biçimi veya biçimlerinden biridir.

Birden fazla biçimciğin olduğu durumlarda biçimbirim, *altbiçimciklenme* (*allomorphy*) sergiliyor demektir.

Biçimbirim, olası tüm sesbilimsel gerçekleştirmeleri temsil eden bir birim olduğu için, gösterimi de olası biçimlenişlerinden hareketle bir soyutluluk gerektirir. Yazıdaki gösterilimi ({ })

Biçimbirimin olası bütün biçimciklerinde değişmeden kalan sesleri bu seslerin alfabadeki karşılığı olan harfin küçükçül versiyonu ile; çeşitli sesbilimsel etmenlere bağlı olarak değişen sesleri ise bu seslerden birinin, diğerlerini de temsil etmek üzere alfabadeki karşılığı olan harfin büyükçül versiyonu ile yazılır.

biçimbirim

{AcAk}

{ÇI}

{lIk}

{TA}

{ken}

biçimcik

[acak],[ecek]

[çɨ], [çi], [çu], [çü]

[cɨ], [ci], [cu], [cü]

[lɨk], [lik], [luk], [lük]

[ta], [te], [da], [de]

[ken]

GİT

sözcükbirim

gidecek

sözcükbiçim

{giT}

{AcAk}

biçimbirimler

[git]

[gid]

[acak]

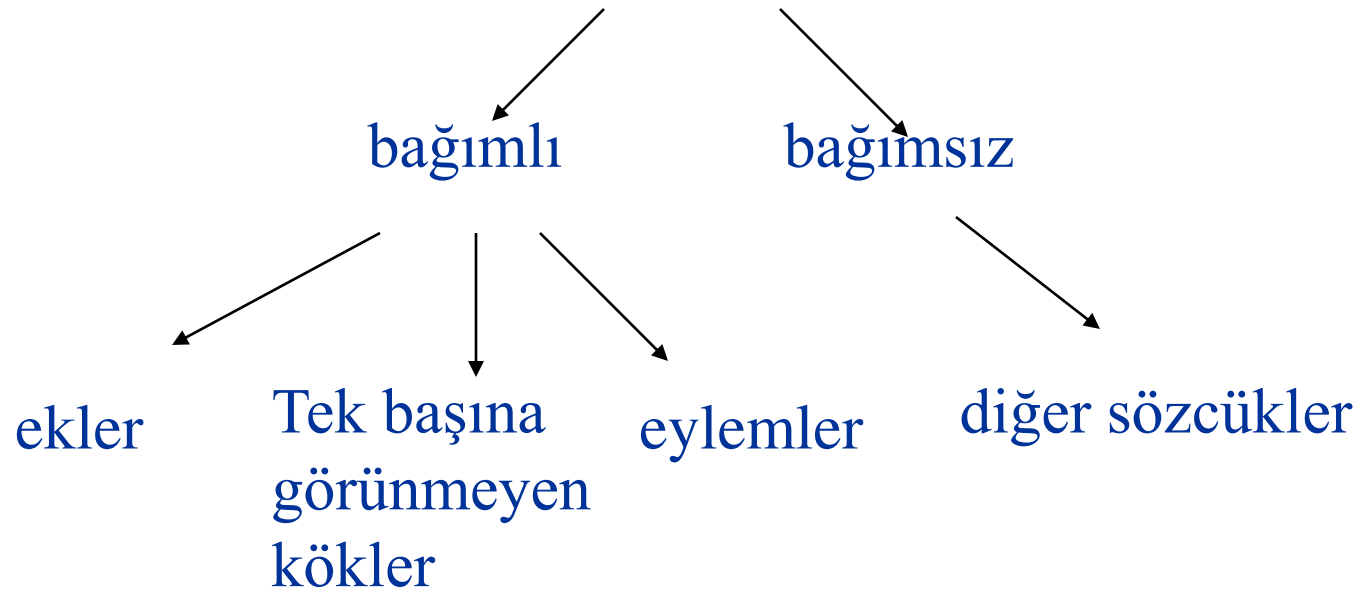
[ecek]

altbiçimcikler

Biçimbirim Türleri

1. Bağımlı Biçimbirim ve Bağımsız Biçimbirim
2. Sıfır Biçimcik
3. Portmanto Biçimcik
4. Tekçil Biçimbirim

Biçimbirimler

Bir biçimbirimin *bağımsız biçimbirim* (*free morpheme*) olması için ev, yavaş, kapı, güzel, akşam gibi kök sözcükler olarak ve evcil, yavaşça, kapıcı, güzellik, akşamleyin gibi onlardan türemiş sözcükler olarak yalnız başına görülmesi gerekir.

Bağımlı Biçimbirim ve Bağımsız Biçimbirim

Dilde tek başlarına bulunmayan biçimbirimlere **bağımlı biçimbirim** (*bound morpheme*) denir.

ekler, tek başına görünmeyen kökler, eylemler

1. Ekler doğaları gereği, her zaman eklenmiş olmak, yani bağımlı olmak zorundadır.
2. *öğre-* kökü, dilin önceki dönemlerinde kullanılmış ancak şimdi ölmüş olan bir köktür.

Nitel ve nitelik sözcükleri *nite* diye bir kökten türemiştir ama bu kök bugün mevcut değildir.

3. Eylemler, kök veya köklerden başkalaşmış sözcükler olup, hiçbir zaman eksiz görünmezler. Emir kipi hariç.

Sıfır Biçimcik

Biçimbirimin herhangi bir ses bilgisel içerik taşımamış halidir.

Sıfır biçimcik (*zero morph*) {Ø} ile gösterilir.

Geçmiş zaman 3.kişi

geldi-Ø

Emir kipi

gel-Ø

Yalın durumu

ev-Ø

Belirtme durumu

halı-Ø almak (halıyı almak)

Tamlayan durumu

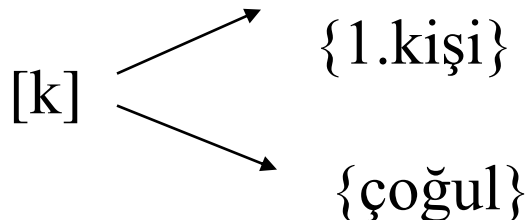
vatan-Ø için

Portmanto Biçimcik

Portmanto biçimcik (*portmanteau morph*), birden fazla biçimbirimi temsil eder.

{**sIn**}, eylemlerin belirli zamanlarındaki çekimlerinde 2.kişiyi(*sen*) gösterir: **geliyor-sun**. Bu ekin üzerine gelen {**Iz**} ise sayıyı göstermek üzere çoğulluk (*siz*) anlatır: **geliyor-sun-uz**.

Bazen geçmiş zaman çekiminde, eylem, aynı biçimde hem kişi, hem de sayı aktarmasına karşın ortada tek bir biçimcik bulunur: **geldi-k** teki [**k**].

İngilizcede [s],
hem geniş zamanı
hem de 3.tekil
kişiyi gösterir

Tekçil Biçimbirim

Bağımlı biçimbirim, ekin tek başına bulunmadığı biçimbirim iken, yalnızca belirli bir parçasının dağılım sergilediği, diğer parçanın başka hiçbir bağlamda gözükmediği türe **tekçil biçimbirim** (*unique morpheme*) denir.

Türkçe'de yağmur
açıktır ve bu ex
yağıyor vb.

-mur eki ise b
eklenmiş değ
eke ayrılabiliriz ve -n

cranberry, raspberry, blackberry, gooseberry

berry (bağımlı biçimbirim) ama cran (tekçil biçimbirim) dir.

ık ve

Biçimbilim Analizin Temel Görevleri

Kelime türünü tespit etmek.
İsim, sıfat, fiil, zamir, edat,
vs.

1. Kelimelerin soylarını araştırmak

Kelime kendisini oluşturan
kök ve ek biçimbirim
(morfem) lerine ayrılır.

2. Kelimelerdeki ekleri araştırmak.

Bir ek farklı kelime türlerinde
kullanılabilir. "Armudu
yedim", "Ali'nin armudu". "u" eki
birincide nesne eki iken, ikinci de
tamlanan eki durumundadır.

3. Eklerin türünü araştırmak.

Biçimbirimsel analizin yapılmasında iki yol izlenir.

1. *Deklaratif Yöntem*

2. *Prosedürlü Yöntem*

Deklaratif Yöntem:

Tüm kelimeler uygun biçimbilim (morfoloji) bilgileri ile bir sözlükte tutulur. Biçimbirimsel analizi yapılacak kelime bu sözlük içerisinde aranır ve uygun sonucun doğrudan alınmasına dayanır.

Prosedürlü Yöntem:

Sözlükte sadece kelimenin kökü saklanır. Eklere ayırma yapıldığında gerekli testler sonucunda morfolojik sonuçlar üretilir.

Türkçe'nin bilgisayar yardımıyla biçimbilim analizine geçmeden önce bazı dilbilgisi kavramlarına bakalım mı?

EVET

İyelik Eki

Sahipliğin (iyelik) kime ait olduğunu belirlemeyi sağlayan ektir.

kalem+im

kalem+in

kalem+i

kalem+imiz

kalem+iniz

kalem+leri

Durum Eki

Neye? , nelere? , nereye? , nerelere? , kime? , kimlere?

a,ı,o,u----- -(-y)a

e,i,ö,ü----- -(y)e

-Sen nereye gidiyorsun? Ben eve gidiyorum.

-Yolcular neye biniyorlar? Yolcular otobüse biniyorlar.

Yönelme Durumu Alan Bazı Fiiller

binmek, oturmak, sormak, anlatmak, yazmak, vs.

ben → bana Annem bana yardım ediyor.

sen → sana O sana selam söylüyor.

p, ç, t, k----- b, c, d, g/ğ

- Kedi ağaca tırmanıyor.
- Öğrenci kitaba bakıyor.

Ki eki

Türk dilinde kullanılan 3 farklı "-ki" eki vardır.

1) Bağlaç olan "-ki" eki

"-ki" eki sadece bağlaç olarak kullanıldığında kelimedenden ayrı yazılır. "ki" bağlacı ayrı yazıldığında, cümleden çıkarıldığında cümlemin anlamını bozmaz.

Bir yemek yapmış ki, yeme de yanında yat

2) Sıfat Yapan "-ki" eki

"-ki" eki daima kelimeye bitişik yazılır ve çoğunlukla kelimedede ismin "-de" halinden sonra gelir.

Karşıdaki patika daha kısa gözüküyor.

3) Zamir Yapan "-ki" eki

Bu eke ilgi zamiri de denir. İlgı yoluyla "-ki" ekinin, bir ismin yerini tutması sebebiyle böyle adlandırılmıştır.

*Benim çantamın rengi siyahmış, senink*ki* ne renk?*

Ünlü Uyumu

Büyük ünlü uyumu

Türkçe'de bir sözcüğün

birinci hecesinde kalın bir ünlü (*a, ı, o, u*) bulunuyorsa, diğer hecelerdeki ünlüler de kalın;

ince bir ünlü (*e, i, ö, ü*) bulunuyorsa, diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur.

Bu kural gereği Türkçe'de kimi eklerdeki ünlüler, eklendikleri sözcüğün son hecesindeki ünlüye göre belirlenir.

Örneğin: (ismin -e hali) ormana**a**, eve**e**; (ismin -i hali) orman**ı**, ev**i**.

Kural dışı durumlar

Türkçe'de büyük ünlü uyumu kuralına uymayan birkaç sözcük vardır. Örneğin: *anne, dahi, elma, hangi, hani, inanmak, kardeş, şişman*. Bunların dışında aşağıdaki durumlarda da büyük ünlü uyumu aranmaz.

- Bileşik sözcükler. *Çanakkale*.
- Diğer dillerden alıntı olan sözcükler. *ahenk, badem, kiraz, kitap*
- Türkçe'deki *-daş (-taş), -gil, -ken, -ki, -leyin, -(ı, i, u, ü)mtırak, -(ı, i, u, ü)yor* ekleri de bu kurala uymaz. *gönüldaş, meslektaş; dayıngil, baklagiller, vs.*

Küçük ünlü uyumu

Türkçe'de bir kelime de düz ünlüden (a,e,ı,i) sonra düz ünlünün, yuvarlak ünlüden sonra (o,ö,u,ü) dar yuvarlak (u,ü) veya geniş düz (a,e) ünlünün gelmesine denir.

Çatı Eki

Fiil de çatı Nesne ve Özneye göre farklılık gösterir.

Nesneye göre (*geçişli, geçişsiz, oldurgan, ettirgen*)

Özneye göre (*etken, edilgen, dönüşlü, işteş*)

olarak ayrılır.

Nesnesine göre çatı

Geçişli ve Geçişsiz Fiiler

Geçişli fiiler, nesne alabilen fiillerdir. Fiile “**neyi**”, “**kimi**” soruları yöneltilir veya fiilin başına “**onu**” zamiri getirilir.

Tam terside geçişsiz fiildir.

Seni duyuyorum (kimi duyuyorum ? veya onu duyuyorum.)

Lütfen otur (neyi otur ? veya onu otur.)

Oldurgan ve Ettirgen Çatılı Fiiler

Geçişsiz bir fiilin üzerine “-r, -t, -tır” eklerinden birinin getirilerek fiilin geçişli yapılmasına “oldurgan”,

Geçişli bir fiilin üzerine “-r, -t, -tır” eklerinden biri getirilerek fiil yeniden geçişli yapılıyorsa o fiil de “ettirgen”.

Araba durdu (geçişsiz)

Arabayı durdurdu

Herşeyi kırdım (geçişli)

Herşeyi kırdırdım

oldurgan

ettirgen

Öznesine göre çatı

Etken ve Edilgen Fiiler

Yüklem durumundaki fiilin gösterdiği işi doğrudan doğruya öznenin kendisi yapıyorsa ve “1, n” çatı ekini almamışsa “*etken*”, “1, n” çatı ekini almış ve eylemin kim tarafından yapıldığı belli değilse “*edilgen*” fiil adını alır.

etken

Evi güzelce temizledi (evi temizleyen kim ? “o”, gerçek öznesi var)

edilgen

Ev temizlendi (ev kim tarafından temizlendi? belli değil)

Dönüşlü Fiiler

Fiil, kök veya gövdelerine “**l, n**” çatı eki alır ve gerçek öznesi vardır.

Çocuklar havuzda yıkandı

İsteş Fiiler

Fiil, kök veya gövdelerine “**ş, leş**” çatı ekleri getirilerek yapılır. İsteş eylemler, işin birden fazla özne tarafından *karşılıklı* veya *birlikte* yapıldığını bildirir.

Görünmez dallarda kuşlar ötüşür (birlikte)

Onunla hemen hergün telefonlaşıyorum (karşılıklı)

Bazen çatı eki almazlar: *Onunla istemeye istemeye barıştım.*